

lingen, overzicht van in ritmisch proza geschreven slotformules, en lijst van minder belangrijke varianten; afsluitend een index van de brieven met correspondent en datum (die vaak slechts bij benadering kan worden gegeven).

Mijn enige punt van kritiek betreft de *index nominum*. Die geeft alle namen die voorkomen in inleiding en brieven, maar jammer genoeg wordt ook hier weer een 'reasoned and comprehensive selection' gemaakt van de namen die in de aantekeningen voorkomen, en als een naam in een brief voorkomt, wordt zeker niet naar de bijbehorende noten verwezen. Dat namen van moderne auteurs niet zijn opgenomen, is normaal, maar waarom niet gewoon alle andere namen, waar ook te vinden in dit rijke boek, vermeld? Een prachtige uitgave als deze functioneert ook als naslagwerk, en dan kan zo'n index beter te veel dan te weinig geven!

Het was de hoogleraar E. H. Waterbolk die indertijd het brievenmateriaal begon te verzamelen. Zijn collega Akkerman ging met dat materiaal verder aan het werk, in het kader van de groeiende belangstelling voor het vroege humanisme in Groningen en verre omstreken. Van der Laan promoveerde op het Neo-Latijn van de noordelijke humanisten, en bereidde deze brieveneditie voor, die hij samen met Akkerman voltooide. Universitaire samenwerking met een prachtig resultaat!

C. S. M. Rademaker

I. Bejczy, *Erasmus and the Middle Ages. The historical consciousness of a christian humanist* (Brill's Studies in Intellectual History CVI; Leiden, Boston, Keulen: Brill, etc., 2001, xvii + 202 blz., €63,-, ISBN 90 04 12218 4).

Niemand hecht meer geloof aan de stelling dat het humanisme zomaar als een konijn uit de hoed van de Renaissance gesprongen kwam. In de laatste decennia is er veel aandacht geweest voor wat Walter Ullmann eens de middeleeuwse grondslagen van het humanisme noemde. Tevens is de houding van enkele humanisten ten opzichte van de Middeleeuwen onderzocht. Dan blijkt dat er naast een meestal kritisch getoonzette belangstelling voor het recente verleden zeker ook appreciatie van aspecten ervan te bespeuren is. Het beeld van de humanist die sinds Petrarca de Middeleeuwen als een duistere periode tussen de Oudheid en de eigen tijd veracht, is dan wel vertrouwd, maar het klopt niet meer helemaal. Opvallend is daarbij, dat humanisten heel nuchter met de Middeleeuwen wisten om te gaan wanneer het zaak was een (politiek of ook religieus) standpunt te verdedigen of een of andere contemporaine ontwikkeling een historische grond te verschaffen.

Bejczy behandelt in zijn boek Erasmus' houding ten opzichte van de Middeleeuwen, of, liever gezegd, van het verleden, recent en minder recent. De auteur is de eerste om toe te geven — en ook toe te lichten — dat het schier onmogelijk is Erasmus' beeld van de Middeleeuwen te reconstrueren. Daarvoor zou in de eerste plaats inzicht in diens historisch bewustzijn nodig zijn. Daar Erasmus geen historicus in de moderne zin was, heeft hij hier natuurlijk nooit expliciet over geschreven. In de tweede plaats heeft hij zich nooit veel bekommerd om de Middeleeuwen als een welomschreven tijdperk der geschiedenis. En ten slotte is het de vraag of, en zo ja, in hoeverre er bij humanisten in het algemeen sprake is van een modern historisch besef. Desondanks heeft Peter G. Bietenholz in *History and Biography in the Work of Erasmus of Rotterdam* (Genève, 1966) al eerder een poging gewaagd om over de grote humanist en zijn opvattingen over de geschiedenis te schrijven. Diens subtiële argumenten zijn bij Bejczy niet of nauwelijks terug te vinden. Deze wil de vraag van Erasmus' historisch bewustzijn op een

heel andere manier dan Bietenholz benaderen, en dat doet hij door een spanningsveld te vermoeden tussen Erasmus' gedachten over de Middeleeuwen en zijn verwachtingen van een al dan niet gouden toekomst. Bejczy meent zelfs waar te kunnen nemen dat 'Erasmus' view of future historical development comes close to the modern idea of progress.'(128) Daarmee zou Erasmus dan mijns inziens wel een grote uitzondering zijn geweest, daar nu juist een dergelijke modern aandoende gedachte omtrent historische ontwikkelingen bij de humanisten van zijn tijd ontbrak.

Het best geslaagd zijn de twee hoofdstukken die Erasmus' uitlatingen over aspecten van het middeleeuwse verleden behandelen, waarbij het vooral gaat om het monnikenwezen en de scholastiek. Bejczy somt vele plaatsen op waar Erasmus zijn kritische blik richt op de Middeleeuwen in het algemeen en middeleeuwse auteurs in het bijzonder. Belangwekkend is ook het zesde hoofdstuk, waarin wordt behandeld dat Erasmus, evenals trouwens vele anderen die de oude kerk trouw bleven, met des te meer waardering over de Middeleeuwen ging schrijven naarmate de Reformatie dringender haar plaats in de contemporaine geschiedenis kwam opeisen. Wat Bejczy in deze drie hoofdstukken helaas wat te weinig wil zien, is dat Erasmus nergens als historicus schreef. Hij maakte immers steeds gebruik van de Middeleeuwen om in een op een bepaald doel gericht persuasief retorisch, of ook wel polemisch of zelfs satirisch betoog argumenten te onderbouwen, en de grote vraag is dus of dit veel zegt over zijn historisch besef *per se*.

Minder geslaagd en ook minder belangrijk voor het thema 'Erasmus en de Middeleeuwen' komen mij sommige andere hoofdstukken voor: hoofdstuk 4 over het herstel van het Gouden Tijdperk, dat mijns inziens de lezer niet veel verder brengt op het pad dat Bietenholz destijds reeds insloeg, en hoofdstuk 5 over Erasmus' werk aan het Nieuwe Testament. Dat hoofdstuk verdedigt namelijk een onhoudbare stelling: 'His prime intention in bringing out his Latin translation of the New Testament was not so much to restore the original text as to propose an alternative to the Vulgate.'(150) Hier wreekt zich mogelijk de beperkte vertrouwdheid van de auteur, een hartstochtelijk mediëvist maar ook de vertaler van Erasmus' *Antibarbari*, met de zo belangrijke humanistische zedelijke en educatieve idealen in verband met het editeren van teksten. Bejczy's interpretatie van een van Erasmus' belangrijkste bezigheden moet niet al te serieus worden genomen. Het heeft er toch eerder de schijn van dat Erasmus' Latijnse vertaling allereerst tot doel had de betekenis van de Griekse tekst duidelijker en preciezer over te brengen dan in de bestaande versie — de Latijnse Vulgaat — het geval was. Tegelijkertijd wilde hij een gezuiverde en elegantere Latijnse stijl gebruiken. Maar wie meent dat Erasmus vooral uit esthetische overwegingen aan het vertalen sloeg om expres afstand te nemen van wat Bejczy noemt het 'rustic original'(149), maakt toch enigszins een karikatuur van de goede man en zijn werk.

M. E. H. N. Mout

Z. van Ruyven-Zeman, X. van Eek, H. van Dolder-de Wit, *Het geheim van Gouda. De cartons van de Goudse glazen* (Zutphen: Walburg pers, 2002, 157 blz., €22,95, ISBN 90 5730167 9).

De Sint-Janskerk in Gouda bezit niet alleen de beroemde Goudse glazen, maar ook—en dat is uniek — de cartons, die bij het ontwerpen zijn gemaakt. Ruim vijftien jaar geleden begon daarvan de conservering en restauratie. Nu is voor het eerst een grote tentoonstelling van de mooiste exemplaren in Museum het Catharina Gasthuis tegenover de kerk georganiseerd en